

УДК 336.221.4(477):616.9

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.24>

О.Б. НАУМОВ

Науково-дослідний інститут фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України
ORCID: 0000-0003-4808-0241

С.С. БРЕХОВ

Науково-дослідний інститут фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України

Л.М. НАУМОВА

Херсонський національний технічний університет
ORCID: 0000-0002-1869-1976

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ФІСКАЛЬНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

У статті досліджується проблема формування ефективних підходів та механізмів підвищення інституційної спроможності фіскальних органів у сфері міжнародних торговельно-економічних відносин, забезпечення ефективності реалізації податкової та митної політики.

В результаті дослідження сформовані концептуальні засади підвищення інституційної спроможності фіскальних органів, які включають формулювання дефініцій базових понять, встановлення їх взаємозв'язку, визначення методологічних принципів та напрямків підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів.

Принципами підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів та побудови системи ефективної інституційного регулювання міжнародних економічних відносин та зовнішньоекономічної діяльності є такі: неупередженість та недискримінаційність; контрольованість, прозорість та підзвітність; ефективність системи оподаткування; відповідальність.

Визначено пріоритети діяльності фіскальних органів у сфері зовнішньоекономічної діяльності: удосконалення нормативно-правової бази діяльності фіскальних органів у напрямку імплементації міжнародних норм й правил, стандартів, вимог міжнародних організацій та угод, до яких приєдналася Україна; удосконалення організаційних засад діяльності фіскальних органів; удосконалення кадрових засад фіскальних органів.

Впровадження пропозицій щодо підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів у сфері зовнішньоторговельних операцій дасть можливість збільшити фіскальний потенціал держави та ефективність вітчизняної системи податкового й митного адміністрування, сприятиме імплементації міжнародного досвіду податкового регулювання, зокрема принципів, методів, норм й стандартів ОЕСД, підвищенню прозорості та відповідальності діяльності фіскальних органів.

Отримані результати є теоретико-методологічним підґрунтям для подальших методичних розробок та практичних рекомендацій щодо підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів.

Ключові слова: інституційна спроможність, фіскальні органи, податкова політика, міжнародні торговельно-економічні відносини

А.Б. НАУМОВ

Научно-исследовательский институт фискальной политики
Университета государственной фискальной службы Украины
ORCID: 0000-0003-4808-0241

С.С. БРЕХОВ

Научно-исследовательский институт фискальной политики
Университета государственной фискальной службы Украины
ORCID: 0000-0002-4141-3210

Л.Н. НАУМОВА

Херсонский национальный технический университет
ORCID: 0000-0002-1869-1976

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СПОСОБНОСТИ ФИСКАЛЬНЫХ ОРГАНОВ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ

В статье исследуется проблема формирования эффективных подходов и механизмов

повышения институциональной способности фискальных органов в сфере международных торгово-экономических отношений, обеспечения эффективности реализации налоговой и таможенной политики.

В результате исследования сформированы концептуальные основы повышения институциональной способности фискальных органов, включающие формулирование определений базовых понятий, установление их взаимосвязи, определение методологических принципов и направлений повышения институциональной способности налоговых и таможенных органов.

Принципами повышения институциональной способности налоговых и таможенных органов и построения системы эффективного институционального регулирования международных экономических отношений и внешнеэкономической деятельности являются: беспристрастность и недискриминационность; контролируемость, прозрачность и подотчетность; эффективность системы налогообложения; ответственность.

Определены приоритеты деятельности фискальных органов в сфере внешнеэкономической деятельности: совершенствование нормативно-правовой базы деятельности фискальных органов в направлении имплементации международных норм и правил, стандартов, требований международных организаций и соглашений, к которым присоединилась Украина; совершенствование организационных основ деятельности фискальных органов; совершенствование кадровых основ фискальных органов.

Внедрение предложений по повышению институциональной способности налоговых и таможенных органов в сфере внешнеторговых операций позволит увеличить фискальный потенциал государства и эффективность отечественной системы налогового и таможенного администрирования, будет способствовать имплементации международного опыта налогового регулирования, в частности принципов, методов, норм и стандартов ОЭСР, повышению прозрачности и ответственности деятельности фискальных органов.

Полученные результаты являются теоретико-методологическим основанием для дальнейших методических разработок и практических рекомендаций по повышению институциональной способности налоговых и таможенных органов.

Ключевые слова: институциональная способность, фискальные органы, налоговая политика, международные торгово-экономические отношения

O.B. NAUMOV

Fiscal Policy Research Institute
University of State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0003-4808-0241

S.S. BREKHOV

Fiscal Policy Research Institute
University of State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-4141-3210

L.M. NAUMOVA

Kherson National Technical University
ORCID: 0000-0002-1869-1976

CONCEPTUAL BASICS OF INCREASING THE INSTITUTIONAL ABILITIES OF FISCAL AUTHORITIES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC OPERATIONS

The article is researched the problem of formation of effective methods and mechanisms for increasing the institutional abilities of fiscal authorities in the field of international trade and economic relations and assure the effectiveness of the realization of tax and customs policies.

As a result of the study, the conceptual basics for increasing the institutional abilities of fiscal authorities were formed, including the formulation of definitions of basics concepts, the revelation of their interconnection, the definition of methodological principles and directions of increasing the institutional abilities of tax and customs authorities.

The principles of increasing the institutional abilities of tax and customs authorities and building the system of effective institutional regulation of international economic relations and foreign economic activity are: impartiality and non-discrimination; controlability, transparency and accountability; efficiency of the taxation system; responsibility.

The priorities of the activities of the fiscal authorities in the field of foreign economic activity was determined. These are: improvement of the regulatory and legal framework for the activities of fiscal authorities in direction of implementation of international norms and rules, standards, requirements of international organizations and agreements, which Ukraine has joined; improving the organizational basics of the activities

of fiscal authorities; improving the personnel base of the fiscal authorities.

The introduction of proposals to increase the institutional abilities of tax and customs authorities in the field of foreign trade operations will increase the fiscal potential of the state and the efficiency of the national system of tax and customs administration, will make for implementation of international experience in tax regulation, in particular the principles, methods, norms and standards of the OECD, increase transparency and responsibility of the fiscal authorities.

The reached results are the theoretical and methodological basis for further methodological developments and practical recommendations to increase the institutional abilities of tax and customs authorities.

Key words: institutional capacity, fiscal authorities, tax policy, international trade and economic relations

Постановка проблеми

В умовах зміцнення міжнародних господарських зв'язків України, поглиблення процесів інтернаціоналізації господарства, входження країни у глобальний економічний простір, особливого значення набуває формування дієвої системи інституційного регулювання міжнародних торговельно-економічних зв'язків, адекватної стратегічним завданням розвитку національної економіки та здатної протистояти зовнішнім викликам. Головну роль у цій системі мають відігравати державні органи, що реалізують фіскальну політику, особливо у частині державних доходів (надходжень).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття «інституційна спроможність» широко вживається науковцями та практиками, зокрема працівниками органів державної влади, керівниками державних установ, аналітиками тощо. Втім, зміст та природа цього поняття практично не розкриті, ані в науковій літературі, ані у нормативних документах, що спричиняє його довільне трактування [1].

Джерелом виникнення поняття «інституційна спроможність» є інституціональна економічна теорія (Institutional economics), що отримала розвиток у 20-30pp. XX ст., та сучасна нова інституціональна теорія (New institutional economics) [2, 3]. У результаті наукових дискусій були визначені й сформульовані основні моделі й складові інституційної економіки, дано визначення змісту базових понять «інституційна система» [4], «інституційне середовище» [5], «інституційне забезпечення» [6] тощо.

У науковій літературі у найбільш широкому змісті інституційна спроможність характеризується як внесення, процес, результат, інституційну якість, властивість управління, організаційну характеристику, фактор, що розкриває можливості індивідуальності, якісне управління, організованість, ефективність [7]. Інші автори розглядають термін «інституційна спроможність» у більш вузькому сенсі як спроможність державної структури ефективно виконувати власні найголовніші державні функції (забезпечення безпеки та порядку, свобод та рівності, справедливості та ін.) та контролювати їх виконання від центрального до регіонального рівня [8].

Враховуючи широкий спектр питань, які охоплюють зазначені дефініції, зміст інституційної системи, інституційного регулювання та інституційної спроможності найбільш змістовно, повно та конкретно можна розкрити лише у конкретному практичному контексті. Відповідно до об'єкта нашого дослідження ми акцентуємо увагу на сфері міжнародних торговельно-економічних відносин, які з точки зору національного господарського законодавства розглядаються як вид зовнішньоекономічної діяльності.

Слід констатувати, що у теперішній час відсутнє чітко сформульоване визначення поняття інституційна спроможність державних органів у контексті податкового та митного регулювання міжнародних торговельно-економічних операцій. Наше дослідження спрямовано на заповнення цієї прогалини, а також на розвиток теорії й практики підвищення інституційної спроможності фіскальних органів у сфері ЗЕД.

Формулювання мети дослідження

Метою дослідження є формулювання концептуальних положень та розроблення рекомендацій щодо підвищення інституційної спроможності фіскальних органів у сфері міжнародних торговельно-економічних відносин у контексті наявних міжнародних стандартів та інтенсифікації процесів глобалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження

Фіскальні органи (органи, що реалізують фіскальну політику держави) – це структурно і функціонально відособлені елементи (складові) державного механізму, які формуються у порядку, встановленому законодавством, і є уповноваженими суб'єктами для здійснення фіскальної функції держави і наділяються для цього відповідними владними повноваженнями [9].

Фіскальна політика держави розуміється як цілеспрямована політика у сфері доходів державного бюджету, політика щодо встановлення (визначення) та отримання (акумуляування) надходжень до

державного бюджету із метою вирішення головних завдань соціально-економічного розвитку країни, ключовими структурними складовими якої є політика державних доходів (надходжень) та видатків (витрат) [10].

Політика державних надходжень яка полягає у цілеспрямованій діяльності держави щодо регулювання податкових, неподаткових та інших надходжень на безповоротній основі відповідно до діючого законодавства з метою ефективного виконання державою своїх функцій.

Фіскальна (або бюджетно-податкова) політика втілюється у заходах, які вживає уряд з метою стабілізації економіки за допомогою зміни величини доходів та/або витрат державного бюджету [11].

Фіскальна політика є важливою складовою державної економічної політики. Фіскальна політика виконує антициклічну роль у національній економіці і спрямована на забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку, ефективне використання ресурсів (насамперед трудових), подолання інфляційних процесів тощо. Головною функцією фіскальної політики є стабілізаційна - згладжування циклічних коливань економіки. Інструментами фіскальної політики виступають витрати і доходи державного бюджету. Зокрема оподаткування є потужним інструментом згладжування нерівності, має потужний перерозподільний ефект та впливає на поведінку осіб, змінюючи економічні стимули [12]. При цьому для успішної реалізації державної фіскальної політики має значення саме доходна її складова.

Все вказане визначає вагому роль державних органів виконавчої влади, які реалізують політику державних доходів (як складову фіскальної політики), а саме Державної фіскальної служби (ДФС), реорганізованої у:

- Державну податкову службу України (ДПС) – реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний внесок), державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску та законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС [13];

- Державну митну службу України (ДМС) – реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи [14];

- ще не сформований «центральный орган виконавчої влади, на який покладається обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, об'єктом яких об'єктом яких є фінансові інтереси держави та/або місцевого самоврядування, що віднесені до його підслідності відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» - правоохоронна функція [15].

Діяльність цих органів у межах їх компетенції охоплює одночасно декілька ключових державних функцій - напрямків й видів діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями, у яких виявляється її сутність і соціальне призначення держави у суспільстві, а саме:

1. Економічна функція – у частині регулювання сфери економічних відносин, формування та виконання бюджету, забезпечення виконання програм економічного розвитку, прогнозування розвитку економіки та ін.

2. Оподаткування – організація і забезпечення функціонування системи стягування податків та мита, контролю за легальністю прибутків громадян та суб'єктів господарювання, контроль за правильністю стягування податків та розподілу податкових коштів. Оподаткування, у свою чергу, виконує п'ять основних підфункцій:

- фіскальна - передбачає досягнення основної соціальної мети оподаткування - формування державних фінансових ресурсів, необхідних для виконання ролі держави у суспільстві (оборона, соціальна, охорона навколишнього середовища тощо);

- перерозподільна – перерозподіл соціального доходу між різними групами громадян, що забезпечує гарантію соціальної стабільності населення;

- регулююча - спрямована на досягнення конкретних цілей податкової політики через механізм оподаткування. Податкове регулювання передбачає три складові:

а) стимулююча - спрямована на розвиток спеціальних соціально-економічних процесів і реалізується за допомогою системи надбавок, звільнень та преференцій;

б) дефініруюча - гальмує деякі соціально-економічні процеси через свідоме перебільшення податкового тягаря;

в) реплікантна (регенеративна) – регенерація використовуваних природних ресурсів шляхом оподаткування їх використання.

- контрольна - контроль фінансово-господарської діяльності юридичних та фізичних осіб;

- заохочувальна - надання особливих умов оподаткування для певних груп громадян, які мають соціальні досягнення [16].

3. Правоохоронна:

3.1 Правозахисна – у частині захисту конституційного ладу, встановлених і регульованих правом

усіх суспільних відносин, закріплених прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля тощо.

3.2. Правозастосовна – забезпечення точного і повного дотримання правових норм та розпоряджень усіма учасниками правовідносин у державі, залучення порушників права до юридичної відповідальності.

Окрім того, фіскальні органи у різному ступені беруть участь у виконанні таких державних функцій, як: соціальна; природоохоронна (екологічна); культурна; інформаційна.

У сфері зовнішньоекономічної діяльності слід виокремити такі важливі функції фіскальних органів, як:

- функція міжнародної співпраці та інтеграції до глобального економічного простору – участь у спільній діяльності держав у торговельно-економічній сфері, членство та співпраця в межах міжнародних і регіональних організацій.

- функція забезпечення національної безпеки держави – захист загальнонаціональних інтересів від деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, зокрема у сфері зовнішньоекономічних відносин, митної справи тощо.

У контексті економічної безпеки у сфері міжнародної торгівлі (зовнішньоекономічної безпеки) особливо слід відзначити важливість підфункції митної безпеки, виконання якої покладено на ДМС України. Ця підфункція передбачає забезпечення такого стану захищеності економічних інтересів держави в митній сфері, який дає можливість в різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз забезпечувати виконання митним органом завдань, покладених на нього державою [17].

Спроможність (здатність) державних органів, що реалізують податкову й митну політику виконувати покладені на них державні функції визначає успіх державної фіскальної політики та її складових, зокрема податкової та митної політик. У зв'язку із цим необхідно конкретизувати зміст понять, що характеризують інституційну спроможність податкових та митних органів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Інституційна спроможність ДПС та ДМС визначає здатність та можливість реалізації покладених на них функцій (зокрема – реалізацію державної податкової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності та державної митної політики), що у свою чергу багато в чому зумовлюють хід процесів міжнародної економічної інтеграції України. При цьому «здатність» виконання функцій означає наявність необхідних владних повноважень, а «можливість» - механізмів реалізації цих повноважень.

Інституційна спроможність (потенціал) державних органів, що реалізують податкову політику у сфері міжнародних торгово-економічних відносин (у сфері ЗЕД) слід трактувати як здатність (наявність повноважень) та можливість (наявність механізмів реалізації повноважень) державних податкових та митних органів ефективно виконувати покладені на них функції та завдання з реалізації податкової та митної політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства та законодавства з питань державної митної справи, забезпечувати моніторинг й контроль цих процесів, раціонально використовуючи повноваження, ресурси, та регуляторні можливості, на засадах розмежування та законодавчо-нормативного закріплення повноважень всіх учасників процесу, чіткого визначення їх прав й обов'язків.

Це визначення доцільно закріпити у нормативній документації державних податкових та митних органів, оскільки інституційна спроможність базовою характеристикою, яка не лише дозволяє оцінити досягнутий стан, але й очікувану результативність їх діяльності у перспективі.

Виходячи з наведеного визначення, підвищення інституційної спроможності (потенціалу) державних органів, що реалізують податкову та митну політику у сфері міжнародних торговельно-економічних операцій пов'язано із:

- забезпеченням ефективного виконання функцій, покладених на ДПС та ДМС щодо реалізації податкової та митної політики;

- підвищенням відкритості, прозорості, передбачуваності, ефективності і якості діяльності державних податкових та митних органів;

- системним та послідовним реформуванням державних податкових та митних органів у відповідності до змінних умов їх функціонування та нових завдань та викликів у сфері ЗЕД.

Узагальнення теоретичних засад підвищення інституційної спроможності державних органів, що реалізують податкову політику у сфері міжнародних торговельно-економічних операцій, здійснено у табл. 1.

Роль податкових та митних підрозділів у регулювання зовнішньоторговельної сфери економіки визначається, насамперед, тим, що інституційна спроможність фіскальних податкових та митних органів визначає фіскальний потенціал, який є основою економічного розвитку, оскільки забезпечує розширення податкової бази держави та визначає можливість інвестування у суспільні блага, важливі для економічного розвитку [18].

Таблиця 1

Система базових понять інституційної спроможності державних податкових та митних органів у сфері міжнародних торговельно-економічних операцій

Науковий термін	Сутність
Інститут	норми, правила
Інституція	закон, орган, установа, механізм
Інституційна система	структурована сукупність інститутів
Інституційне середовище	система стимулів, сформовані умови діяльності
Інституційне забезпечення	механізм інституційного регулювання, який охоплює інституційну систему, інституційне середовище та їх взаємозв'язок.
Інституційне регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин	упорядкування відносин; сукупність інститутів; вплив інститутів
Сфера інституційного регулювання	галузь економічної діяльності – зовнішня торгівля, сукупність міжнародних торговельно-економічних відносин
Об'єкти інституційного регулювання	суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які беруть участь у міжнародних торговельно-економічних відносинах
Інституційна спроможність державних податкових та митних органів	здатність виконувати покладені на них функції та завдання

Формування механізмів та інструментів підвищення інституційної спроможності державних органів, що реалізують податкову політику у сфері міжнародних торгово-економічних відносин вимагає визначення ключових принципів, на яких має будуватися ця система. Базовими принципами є ті, що встановлені нормативно-правовими актами України, які стосуються регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин, насамперед у ст. 11 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», а також визначені Податковим кодексом України, Митним кодексом України, Указами Президента України та іншими документами, що регулюють діяльність податкових та митних органів.

Міжнародний досвід організації системи оподаткування (у рамках OECD) базується на таких загальних принципах: нейтральність, ефективність, визначеність та простота, ефективність та справедливість, а також гнучкість.

- нейтральність (Neutrality): оподаткування повинно прагнути бути нейтральним та справедливим стосовно формам підприємницької діяльності;

- ефективність (Efficiency): витрати на здійснення бізнесу та адміністративні витрати уряду повинні бути максимально мінімізовані;

- визначеність та простота (Certainty and simplicity): податкові правила повинні бути чіткими та простими, зрозумілими для платників податків;

- результативність та справедливість (Effectiveness and fairness): оподаткування повинно здійснюватися в потрібний час, уникаючи при цьому подвійного оподаткування і ненавмисного неоподаткування. Крім того, можливість ухилення та уникнення від оподаткування має бути зведено до мінімуму. Для забезпечення ефективності податкової системи вирішальне значення має практична придатність правил оподаткування до виконання;

- гнучкість (Flexibility): системи оподаткування повинні бути гнучкими та достатньо динамічними для того, щоб вони йшли в ногу з технологічними та комерційними розробками. Важливо, щоб податкова система була динамічною і достатньо гнучкою для задоволення поточних потреб уряду у доходах одночасно пристосовуючись до змін [19].

Ці загальні принципи знайшли відображення у принципах оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, які визначені ст. 11 Закону України 959-ХІІ «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

- Україна самостійно встановлює і скасовує податки і пільги для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;

- ставки податків встановлюються і скасовуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України;

- рівень оподаткування встановлюється виходячи з необхідності досягнення та підтримання самоокупності і самофінансування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та з метою бездефіцитності платіжного балансу України;

- стабільність кількості видів і розмір податків гарантуються державою на строк не менш як 5 років;
- забороняється встановлювати інші податки, крім тих, що затверджені Верховною Радою України;
- ставки податків є однаковими для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та визначаються за товарною ознакою: для одного і того ж товару діє єдина ставка податку;
- заохочення експорту готової продукції.

Окрім того Законом «забороняється одночасне застосування щодо одного й того ж товару податку на експорт і імпорт та режиму ліцензування і квотування експорту ..., за винятком випадків встановлення режиму ліцензування і квотування як заходу у відповідь на дискримінаційні дії інших держав...». Модельною конвенцією ОЕСР [20] встановлені такі принципи організації системи оподаткування у сфері зовнішньоторговельних відносин:

1. Принципи протидії ухиленню від сплати податків: регулювання трансфертного ціноутворення; регулювання тонкої капіталізації (контрольованої заборгованості); обмеження пільг

2. Принципи подолання подвійного оподаткування: податковий статус суб'єкта податкових правовідносин; принцип джерела доходів; принцип податкового нейтралітету.

До основних принципів формування митної політики держави слід віднести такі: орієнтація на міжнародну економічну інтеграцію; сприяння розвитку міжнародної торгівлі; захист інтересів держави у сфері ЗЕД, забезпечення безпеки та запобігання правопорушенням; забезпечення повноти надходження митних платежів й зборів [21].

До основних напрямків формування та реалізації митної політики держави слід віднести гармонізацію та уніфікацію митної справи в Україні із міжнародними нормами й стандартами.

Статтею 8 Митного кодексу України визначено такі принципи здійснення митної справи:

- виключної юрисдикції України на її митній території – цей принцип реалізує принцип верховенства права, що визнаний та діє в Україні, гарантує захист конституційних прав та свобод учасників митних відносин;

- виключних повноважень митних органів України щодо здійснення митної справи – саме митні органи безпосередньо реалізують митну справу, взаємодіють у своїй діяльності із органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, громадянами. Заборонено втручання у діяльність митних органів, окрім випадків, передбачених законами України;

- законності та презумпції невинуватості – передбачає захист прав учасників ЗЕД, дотримання норм законодавства митними органами у процесі реалізації їх функцій;

- єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України – дотримання всіма учасниками встановленого законодавством України чинного єдиного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

- спрощення законної торгівлі – спрощення процедур, своєчасне інформування зацікавлених осіб про митні правила, норми та умови переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України та зміни у правилах й процедурах;

- визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності; забезпечення усіма органами та учасниками встановлених прав та обов'язків у сфері митної справи,

- додержання прав та охоронюваних законом інтересів осіб – є шляхом реалізації принципу законності митної справи, відповідальності державою за її діяльність перед людиною;

8) заохочення доброчесності – сприяння дотриманню всіма учасниками митних процедур вимог доброчесності, забезпечення превалювання державних інтересів над особистісними, запобігання виникненню корупційних ризиків та подолання їх наслідків;

9) гласності та прозорості – можливість та/або обов'язковість доведення результатів митного контролю до відома зацікавлених осіб;

10) відповідальності всіх учасників відносин, що регулюються Митним Кодексом – створення умов неминучості настання всіх видів відповідальності (дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної) за порушення встановлених законом норм й правил реалізації митної справи.

Отже, згідно цих принципів, митна справа реалізується у межах повноважень контролюючого органу, компетентними посадовцями, із дотриманням процедури та строків контролю, із належним юридичним закріпленням етапів митних процедур тощо.

Головними принципами підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів та побудови системи ефективної інституційного регулювання міжнародних економічних відносин та ЗЕД є такі:

- неупередженість та недискримінаційність – забезпечує рівність всі учасників ЗЕД у правах та обов'язках, щодо сплати податків й зборів, застосування податкових та митних процедур;

- контрольованість, прозорість та підзвітність – передбачає обмеженість діяльності фіскальних органів демократичними інститутами суспільства;
- ефективність системи оподаткування – збільшення фіскальної спроможності (потенціалу) держави;
- відповідальність - взаємна відповідальність платників податків, держави та суспільства.

Підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів вимагає подальшої роботи у напрямку впровадження міжнародних принципів, норм, правил, стандартів організації їх роботи за такими напрямками:

1. Приведення системи податкового й митного регулювання у відповідність із європейськими стандартами, орієнтація на міжнародні норми й правила, що регулюють сферу міжнародного оподаткування, їх вбудова у національну систему оподаткування. Зокрема це стосується підтримки рекомендацій, ініціатив та директив ОЕСР щодо боротьби із ухиленням від оподаткування, можливості використання податкових систем різних країн з метою зменшення податкових платежів тощо.

2. Реалізація принципів регулювання трансфертного ціноутворення, визначених у Настановах ОЕСР (ОECD) щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб (22 липня 2010 р), [22] та відображених у Модельній податковій конвенції ОЕСР, яка стосується двосторонніх відносин країн та дає змогу усунути бар'єри для транскордонної торгівлі та інвестицій, пов'язані із оподаткуванням. Модель є основою для переговорів та укладання двосторонніх податкових договорів між країнами, покликаних сприяти бізнесу, допомагаючи запобігти ухиленню від податків та уникненню податків, а також надає засоби для рівномірного врегулювання проблем подвійного оподаткування.

2. Розвиток інформаційної інфраструктури, а саме формування єдиного інформаційного простору, інтегрованого у європейську систему автоматичного обміну інформацією у сфері оподаткування та митних процедур.

3. Удосконалення організації митного та податного адміністрування міжнародних торговельно-економічних операцій, зокрема: формування системи управління ризиками та забезпечення міжнародних торговельних операцій; гармонізація та спрощення податкових та митних процедур, підвищення міжнародного співробітництва податкових та митних органів.

Висновки

Одним з головних завдань розвитку діяльності державних органів, що реалізують податкову політику у сфері міжнародних торговельно-економічних операцій є підвищення їх інституційного потенціалу, підвищення ефективності реалізації податкової та митної політики та забезпечення якісного моніторингу цього процесу.

Діяльність щодо підвищення інституційної спроможності фіскальних органів в умовах інтенсивного розвитку міжнародних торгово-економічних відносин передбачає аналіз й оцінку потреб, розробку та планування відповідних заходів. Ключові пріоритети підвищення інституційної спроможності фіскальних органів представлені у вигляді таких блоків:

1. Інституційне забезпечення діяльності фіскальних органів:
 - 1.1 Удосконалення нормативно-правової бази діяльності ДПС та ДМС.
 - 1.2. Удосконалення організаційних засад діяльності ДПС та ДМС.
 - 1.3. Удосконалення кадрових засад ДПС та ДМС.
 - 1.4. Створення сприятливих умов для реалізації функціональних обов'язків працівників ДПС та ДМС (робоча екосистема).
 - 1.5. Розвиток інформаційних технологій, формування єдиного інформаційного середовища функціонування податкових та митних органів (ІТ- архітектура та бази даних), відкритого для всіх учасників міжнародних торговельно-економічних відносин.
 - 1.6. Розвиток міжнародного співробітництва ДПС та ДМС, імплементація міжнародних норм й правил, стандартів, вимог міжнародних організацій та угод, до яких приєдналася Україна.
2. Удосконалення системи адміністрування податків та зборів у сфері міжнародних торговельно-економічних відносин:
 - 2.1. Вдосконалення системи обліку платників та об'єктів оподаткування.
 - 2.2. Систематичне удосконалення системи адміністрування, покращення роботи з нарахування, обліку та збирання податків й зборів.
 - 2.3. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави, зокрема митної безпеки, що передбачає впровадження комплексу заходів, регуляторів і процедур, які застосовуються для захисту від потенційних та реальних загроз зовнішньоекономічній та митній безпеці держави.
 - 2.4. Впровадження систем управління податковими та митними ризиками, посилення контрольної функції.
3. Удосконалення роботи із платниками податків та митних зборів й платежів:
 - 3.1. Розвиток комунікаційних систем

- 3.2. Удосконалення системи надання податкових та митних послуг.
- 3.3. Розвиток системи добровільного комплаєнсу.
- 3.4. Удосконалення системи вирішення податкових спорів.

Важливим напрямком удосконалення діяльності фіскальних органів є підвищення ефективності боротьби із неформальною економікою (економічними діями та діяльністю, що здійснюється за межами правових рамок суспільства.) та проявами корупції (поведінкою, яка відхиляється від формальних обов'язків публічної ролі працівників державних податкових та митних органів через особистісні, матеріальні або статусні надбання; або порушує правила проти здійснення певних видів особистісного впливу).

У процесі дослідження комплексно досліджений досвід організації діяльності фіскальних органів у сфері міжнародних торговельно-економічних операцій та сформовані концептуальні засади підвищення їх інституційної спроможності, які включають формулювання дефініцій базових понять, встановлення їх взаємозв'язку, визначення методологічних принципів та напрямків підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів. Отримані результати є теоретико-методологічним підґрунтям для подальших методичних розробок та практичних рекомендацій щодо підвищення інституційної спроможності податкових та митних органів.

Список використаної літератури

1. Glossary For New Institutional Economics/ Compiled by Alexandra Benham - In English – URL: <https://www.coase.org/nieglossary.htm#REFGovernancestructure>
2. Encyclopædia Britannica - URL: <https://www.britannica.com/topic/institutional-economics>
3. Shinji Teraji, Cognitive basis of institutions, 2018 - URL: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978>
4. Підпригора О. А. Інституційна система. Архів оригіналу за 24 жовтень 2014. - URL: <https://web.archive.org/web/20141024181945/http://www.zakony.com.ua/lawbase.html?catid=39300>
5. Міненко М. Інституційна спроможність фахових об'єднань в Україні /М. Міненко // Маркетинг в Україні – 2009. - №3. – С. 42-49
6. Клімчик В.В. Інституційне забезпечення фіскального регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні / В.В. Клімчик// Інноваційна економіка. – 2014. - №4. – С. 79-85.
7. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні /К. Петренко // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2015. - випуск 4 (78). – С.376-388.
8. Колісниченко Н. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення / Колісниченко Н., Войновський М. //Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2015. – №. 16. – С. 296-309.
9. Флоростянко Д. В. Фіскальні органи як органи державної влади: теоретико-правова характеристика/ Д.В. Флоростянко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». Випуск 24, 2017 – С 229-232.
10. Огірко О., Крет І. Фіскальна політика держави: сутність та аналіз особливостей складових з їх компонентами / О. Огірко// Траекторія науки - Path of Science. 2018. Vol. 4, No 8. – Р. 2001-2008
11. Матвеева Т.Ю. Фискальная политика, ее цели, виды и инструменты - URL: <http://www.ereport.ru/articles/macro/macro16.htm>
12. Esteban Ortiz-Ospina and Max Roser. Taxation URL:- <https://ourworldindata.org/taxation>
13. Положення про Державну податкову службу України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227
14. Положення про Державну митну службу України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227]
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2019 р. № 846 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України»
16. Tax function of the future - URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/tax-function-of-the-future.html>
17. Пашко П.В. Митна політика та митна безпека України: монографія / П.В. Пашко, І.Г. Бережнюк.–2013.–338 с.
18. Besley, T. and T. Persson, 2013, “Taxation and Development” Handbook of Public Economics, Volume 5. Edited by A. J. Auerbach, R. Chetty, M. Feldstein and E. Saez, North Holland
19. Addressing the tax challenges of the digital economy. OECD, 2014 URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264218789-5-en.pdf>
20. Model Tax Convention on Income and on Capital 2017 - URL: <http://www.oecd.org/ctp/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-full-version-9a5b369e-en.htm>

21. Квеляшвілі І. Гармонізація національної митної політики з міжнародними нормами і стандартами в митній сфері / І. Квеляшвілі // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – вип 1(28). – С. 74-80.
22. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010

References

1. Glossary For New Institutional Economics. Compiled by Alexandra Benham - In English. Available at: <https://www.coase.org/nieglossary.htm#REFGovernancestructure> (accessed 22 September 2020)
2. Encyclopædia Britannica. Available at: <https://www.britannica.com/topic/institutional-economics> (accessed 22 September 2020)
3. Shinji Teraji, Cognitive basis of institutions, London 2018 [e-book]. Available at: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978> (accessed 22 September 2020).
4. Pidoprygora O. A. Instyucijna sy'stema. Arxiv ory'ginalu za 24 zhovten.` 2014. Available at: <https://web.archive.org/web/20141024181945/http://www.zakony.com.ua/lawbase.html?catid=39300> (accessed 22 September 2020)
5. Minenko M. Instyucijna spromozhnist` faxovy`x ob'yednan` v Ukrayini. Marketyng v Ukrayini, 2009, no3. pp. 42-49
6. Klimchyk V.V. Instyucijne zabezpechennya fiskal'nogo reguluvannya zovnishn`otorgovel`noyi diyal`nosti v Ukrayini. Innovacijna ekonomika, 2014, no 4, pp. 79-85.
7. Petrenko K. Osobly`vosti instyucijnoyi spromozhnosti gromads`ky`x ob'yednan` v Ukrayini. Naukovi zapysky` IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2015, vol 4 (78), pp.376-388.
8. Kolisnichenko N. Instyucijna ta instyucional`na spromozhnist` miscevego samovryaduvannya: sutnist` ponyat` ta osobly`vosti vy`znachennya. Teorety`chni ta pry`kladni py`tannya derzhavotvorennya, 2015, no 16, pp. 296-309.
9. Forostyanko D. V. Fiskal`ni organy` yak organy` derzhavnoyi vlady`: teorety`ko-pravova xaraktery`sty`ka. Visnyk` Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina. Seriya «PRAVO», 2017, vol 24, pp. 229-232.
10. Ogirko O., Kret I. Fiskal`na polity`ka derzhavy`: sutnist` ta analiz osobly`vostej skladovy`x z yix komponentamy. Traektoriya nauky` - Path of Science, 2018, vol. 4, no 8, pp. 2001-2008
11. Matveeva T.Yu. Fy`skal`naya polity`ka, ee cely`, vy`dy` y` y`nstrumenty. Available at: <http://www.ereport.ru/articles/macro/macro16.htm> (accessed 22 September 2020)
12. Esteban Ortiz-Ospina and Max Roser. Taxation. Available at: <https://ourworldindata.org/taxation> (accessed 22 September 2020)
13. Polozhennya pro Derzhavnu podatkovu sluzhbu Ukrayiny`. Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 6 bereznya 2019 r. # 227
14. Polozhennya pro Derzhavnu my`tnu sluzhbu Ukrayiny`. Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 6 bereznya 2019 r. # 227]
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 25 veresnya 2019 r. # 846 «Pro vnesennya zmin do deyaky`x aktiv Kabinetu Ministriv Ukrayiny`»
16. Tax function of the future. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/tax-function-of-the-future.html> (accessed 22 September 2020)
17. Pashko P.V., Berezhnyuk I.G. My`tna polity`ka ta my`tna bezpeka Ukrayiny: monografiya/ Khmelnytsky. PP Melnyk, 2013. 338 p.
18. Besley, T. and T. Persson. Taxation and Development. Handbook of Public Economics, Volume 5. Edited by A. J. Auerbach, R. Chetty, M. Feldstein and E. Saez, North Holland, 2013
19. Addressing the tax challenges of the digital economy. OECD, 2014. Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264218789-5-en.pdf> (accessed 22 September 2020)
20. Model Tax Convention on Income and on Capital 2017. Available at: <http://www.oecd.org/ctp/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-full-version-9a5b369e-en.htm> (accessed 22 September 2020)
21. Kveliashvili I. Garmonizaciya nacional`noyi my`tnoyi polity`ky` z mizhnarodny`my` normamy` i standartamy` v my`tnij sferi. Derzhavne upravlinnya ta misceve samovryaduvannya, 2016, vol 1(28), pp. 74-80.
22. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010

УДК 338.27

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.25>

Р.А. ТОПАЗЛІ

Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-0729-3614

ФОРСАЙТ-ПІДХІД ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

В статті обґрунтовано, що в сучасній економіці домінантою стратегічного планування є адаптація новітніх планових рішень до викликів навколишнього середовища. На основі дослідження сутності поняття «форсайт» здійснено історичний його еккурс як підходу до стратегічного планування. Подано ключові маркери, що характеризують глибинність стратегічного планування, а саме: високий ступінь невизначеності; багатоаспектність прогнозування; всебічність дослідження; інноваційність; наявність різних суб'єктів із власною зацікавленістю; важливість якісного представлення майбутнього; неоднаковий рівень ресурсного забезпечення. Представлено атрибутивність методології форсайту стратегічного планування інвестиційно-інноваційного розвитку в контексті таких складових як: цільова орієнтація, завдання, напрямки, результати, методи, принципи та характеристичні відмінності. Акцентовано увагу на основних перевагах та ризиках форсайт-підходу при організації стратегічного планування. Узагальнено підходи до значущості форсайту та визначено критерії його ефективності при здійсненні стратегічного планування інвестиційно-інноваційного розвитку будівельної індустрії. Виділено фактори забезпечення ефективності форсайт-підходу в стратегічному плануванні: 1) чіткість формулювання цільових орієнтирів форсайту та варіантизація їх здійснення; 2) обґрунтованість та глибинність розуміння підстав для прийняття рішень усіма учасниками форсайту; 3) відображеність цільових пріоритетів у конкретних дослідницьких, інвестиційних та інших проектах; 4) самостійність ідентифікування учасниками форсайту своїх позицій, окрім порядку взаємодії учасників; 5) можливість змінності позицій учасників залежно від прийнятих до уваги міркувань.

Ключові слова: будівельна індустрія, форсайт, прогнозування, стратегічне планування, рефлексивна взаємодія, інвестиційно-інноваційний розвиток.

Р.А. ТОПАЗЛІ

Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-0729-3614

ФОРСАЙТ-ПОДХОД К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ ПЛАНИРОВАНИЮ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СТРОИТЕЛЬНОЙ ИНДУСТРИИ

В статье обосновано, что в современной экономике доминантой стратегического планирования является адаптация новых плановых решений к вызовам окружающей среды. На основе исследования сущности понятия «форсайт» осуществлен исторический его экскурс как подхода к стратегическому планированию. Наведены ключевые маркеры, характеризующие глубину стратегического планирования, а именно: высокая степень неопределенности; многоаспектность прогнозирования; всесторонность исследования; инновационность; наличие различных субъектов с собственной заинтересованностью; важность качественного представления будущего; неодинаковый уровень ресурсного обеспечения. Представлена атрибутивность методологии форсайта стратегического планирования инвестиционно-инновационного развития в контексте таких составляющих как: целевая ориентация, задачи, направления, результаты, методы, принципы и характерные отличия. Акцентируется внимание на основных преимуществах и рисках форсайт-подхода при организации стратегического планирования. Обобщены подходы к значимости форсайта и определены критерии его эффективности при осуществлении стратегического планирования инвестиционно-инновационного развития строительной индустрии. Выделены факторы обеспечения эффективности форсайт-подхода в стратегическом планировании: 1) четкость формулировки целевых ориентиров форсайта и варіантизація їх здійснення; 2) обоснованность и глубинность понимания оснований для принятия решений всеми участниками форсайта; 3) отображение целевых приоритетов в конкретных исследовательских, инвестиционных и других проектах; 4) самостоятельность идентификации участниками форсайта своих позиций, кроме порядка взаимодействия участников; 5) возможность сменности позиций участников в зависимости от принятых во внимание соображений.